

**SESAMBUNGAN PARADHIGMATIK LAN SINTAGMATIK SAJRONE MERONIMI
BAB BANGSA URIP ING TLATAH TULUNGAGUNG**

Siti Ma'rifatus Solikah

Jurusan S1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
stmarifatussolikah@gmail.com

Drs. Sugeng Adipitoyo, M.Si.

Dosen S1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Meronimi kalebu salah sijine jinise sesambungane teges. Sesambungane teges meronimi yaiku, sesambungane teges kang mratelakake saperangan kanggo sakabehe. Panggolonge meronimi sajrone panliten iki cacache ana telung bab kang adhedhasar bangsa urip, yaiku bab manungsa, bab kewan, lan bab tetuwuhan. Telung bab sajrone meronimi kasebut sabanjure bakal digoleki sesambungan paradhigmatik lan sintagmatike. Adhedhasar bab kasebut, punjere panliten iki yaiku: (1) Apa wae jinise sesambungan paradhigmatik sajrone meronimi bab bangsa urip? lan (2) Apa wae jinise sesambungan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip? Tujuwane panliten iki yaiku ngandharake lan njlentrehake jinise sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung.

Panliten iki kalebu jinis panliten linguistik dheskriptif kang asipat sinkronis. Dhata sajrone panliten iki yaiku tembung-tembung perangane bangsa urip yaiku perangane manungsa, kewan, lan tetuwuhan kang ana ing tlatah Tulungagung. Dhata kasebut diolehi saka nyemak lan nyathet para panutur ing tlatah Tulungagung.

Tembung-tembung sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung kang kasil diklumpukake ana 404, kang kaperang ing telung bab. Bab manungsa ana 90 tembung saka rong jinis, bab kewan ana 163 tembung saka 73 jinis, lan 151 tembung saka 198 jinis. Asile panliten iki nuduhake yen meronimi bab bangsa urip nduweni sesambungan paradhigmatik kang dijlentrehake lumantar tabel-tabel, saengga bisa digoleki drajat pepadhane lan tegese tembung-tembunge. Saliyane kuwi, uga bisa diweruhi jinise sesambungan paradhigmatik kang cacache ana loro, yaiku hipernim lan hiponim. Saka jinis mau bisa diweruhi sipate kang cacache uga ana loro, yaiku netep lan ora netep. Banjur jinise sesambungan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ana loro, yaiku enkapsulasi lan dhistribusi. Saka jinis kasebut uga bisa diweruhi sipat kang cacache ana loro, yaiku enkapsulatif lan dhistributif.

Tembung wigati : sesambungan paradhigmatik, sesambungan sintagmatik, meronimi, bangsa urip.

PURWAKA

Landhesane Panliten

Bangsa urip bisa digolongake dadi telu yaiku, manungsa, kewan, lan tetuwuhan. Bangsa urip nduweni teges yaiku bangsa kang bisa obah, ambegan, nindakake *metabolisme*, nindakake pangrembakan, lan *responsife* (Dwijoseputro, 1998). Golongane bangsa urip kayata manungsa, kewan, lan tetuwuhan kang ditliti sajrone panliten iki yaiku tembung-tembung perangane awake manungsa, kewan, lan tetuwuhan ing tlatah Tulungagung. Kayata ing bab manungsa bakal digoleki bageyan lan perangan awake, tuladhane sirah, gembung, tangan, lan sateruse. Semono uga ing bab kewan, bakal digoleki bageyan lan perangan awake, kayata endhas, sikil, gembung, lan sateruse. Banjur ing bab tetuwuhan uga bakal digoleki bageyan lan perangane, kayata wit, godhong, kembang, lan sateruse. Tembung-tembung kang digunakake kanggo ngarani sawijine bab utawa perangan-perangan sajrone bab kayadene manungsa, kewan, lan tetuwuhan kuwi ora mesthi padha ing saben-saben dhaerah. Tegese, ing saben-saben dhaerah iku nduweni cara kang beda kanggo ngarani bab utawa

perangan-perangan saka bab mau. Tuladhane sajrone bab tetuwuhan, pohung ing tlatah Surabaya arane pohung, nanging ing tlatah Tulungagung diarani kaspè/tela sepe.

Manungsa, kewan, lan tetuwuhan minangka bab sajrone meronimi. Dene meronimi kalebu salah sijine sesambungane teges kang mratelakake saperangan-sakabehe bab lan nengenake teges inklusif. Iinklusif sajrone sesambungan teges meronimi bisa dingerteni adhedhasar sesambungane tembung kang kasusun sajrone basa. Iki uga minangka wujud sesambungan sing arupa nyulih samubarang kanggo aran utawa jeneng saka perangane kasebut. Bab iki slaras karo panemune Djajasudarma (2013:88) kang ngandharake yen meronimi minangka sesambungane teges kang nduweni sesambungan inklusi, unsur leksikal sing nggambarake bageyan-sakabehane bab. Meronimi nuduhake sesambungan kang paralel klawan hiponimi, prabedane yaiku yen ing meronimi minangka bageyan, kayata sajrone tangan : driji utawa tangan : epek-epek, dene sajrone asu : kewan, sajrone sesambungane teges submakna, dudu bageyan (ciri hiponim-anane submakna)

iki minangka ciri pambeda antarne hiponimi lan meronimi (bab saperangan kanggo sakabehane).

Sasuwene iki panliten ngenani sesambungan teges tau dilaksanakake dening Irawan (2014) ngenani “Metonimi ing Basa Jawa Masyarakat Desa Sobontoro Kecamatan Boyolangu Kabupaten Tulungagung”, nanging sesambungan teges meronimi durung ana kang nлити. Dene panliten ngenani sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik wis tau dilaksanakake. Kaya panlitene Desiani (2016) ngenani “Sesambungan Paradhigmatik lan Sintagmatike Leksikon ing Dolanan”. Sajrone panliten kasebut uga wis diandharake lan dijlentrehake jinise sipat sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik.

Panliten iki bakal ngonceki sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi mligine meronimi bab bangsa urip yaiku manungsa, kewan lan tetuwuhan ing tlatah Tulungagung. Manungsa lan kewan bisa digolongake barang kang nduweni nyawa lan bisa obah, dene tetuwuhan minangka golongan barang kang nduweni nyawa nanging ora bisa obah. Bageyan lan perangan manungsa, kewan lan tetuwuhan kasebut bakal dijlentrehake nggunakake jlentrehan komponen makna lan struktur batin. Cara iki trep kanggo ngonceki sesambungan makna ing bageyan lan perangan awake manungsa, kewan lan tetuwuhan. Carane yaiku nggoleki bageyan lan perangan kang padha nanging nduweni sipat kang beda utawa suwalike. Kanthi cara kaya mangkene, bisa luwih gamblang anggone ngandharake tembung-tembung bageyan lan perangan awake manungsa, kewan lan tetuwuhan. Sawise nemokake bageyan lan perangan banjur bisa ditrepake ing basa lan bisa dianalisis sesambungan paradhigmatik lan sintagmatike.

Punjere lan Undere Panliten

Adhedhasar lelandhesan panliten ing ndhuwur, punjere panliten iki yaiku sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip. Saka punjer kasebut undere kaya ing ngisor iki.

- 1) Apa wae jinise sesambungan paradhigmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung?
- 2) Apa wae jinise sesambungan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung?

Tujuwan Panliten

Tujuwan panliten diperang dadi loro, yaiku tujuwan umum lan tujuwan mligi. Kekarone diandharake ing ngisor iki:

1) Tujuwan Umum

Adhedhasar punjere panliten ing ndhuwur, tujuwan umum panliten iki yaiku ngandharake lan njlentrehake sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip.

2) Tujuwan Mligi

Adhedhasar undere panliten ing ndhuwur, tujuwan mligi panliten iki yaiku ngandharake lan njlentrehake:

- (1) jinise sesambungan paradhigmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung.
- (2) jinise sesambungan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung.

Paedahe Panliten

Paedah panliten iki diperang dadi loro, yaiku paedah teoritis lan paedah praktis. Andharane kaya ing ngisor iki.

1) Paedah Teoretis

Asile panliten iki arupa andharan ngenani sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi Bab Bangsa Urip ing tlatah Tulungagung lan minangka panyengkuyung ilmu semantik utawa titi teges ngenani sesambungan teges.

2) Paedah Praktis

Panliten iki dikarepake menehi paedah tumrap panliti saengga bisa nitiki kanthi cetha ngenani jinise sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi Bab Bangsa Urip ing tlatah Tulungagung. Saliyane iku, panliten iki bisa nambahi seserepan ngenani jinise sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi Bab Bangsa Urip ing tlatah Tulungagung lan kanggo luwih mangerteni yen ta sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi Bab Bangsa Urip ing tlatah Tulungagung iki uga asring ditrepake ing panguripan saben dinan.

Watesane Panliten

Watesane panliten iki ana loro yaiku, (1) panliten iki ngenani sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung, lan (2) sumber dhata panliten iki yaiku tembung-tembung perangan awake bangsa urip kayata manungsa, kewan, lan tetuwuhan ing tlatah Tulungagung.

Panjlentrehé Tetembungan

Supaya ora kliru anggone ngerteni tetembungan kang digunakake sajrone panliten iki, mula perlu diandharake panjlentrehé tetembungan sajrone panliten iki. Panjlentrehé tetembungan kang digunakake sajrone panliten iki diandharake kaya ing ngisor iki.

- 1) Paradhigmatik yaiku sesambungan antarane sawijine unsur sajrone tingkat tartamtu klawan unsur liya kang bisa dilira-liru (Kridalaksana, 2008:86)
- 2) Sintagmatik yaiku sesambungan linear sajrone tataran tartamtu ing antarane unsur-unsur basa (Kridalaksana, 2008:86)
- 3) Meronimi yaiku kalebu salah sijine sesambungan inklusi (*ketercakupan*), unsur leksikal sing nggambarake bageyan-sakabehane bab (Djajasudarma, 2013:88).
- 4) Bangsa Urip yaiku bangsa kang bisa obah, ambegan, nindakake *metabolisme*, nindakake pangrembakan, lan *responsif* (Dwijoseputro, 1998).

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Konsep-Konsep ing Panliten iki

Konsep-konsep ing panliten iki ana loro, yaiku konsep ngenani meronimi Bab Bangsa Urip lan konsep-konsep ngenani sesambungan paradhigmatik lan

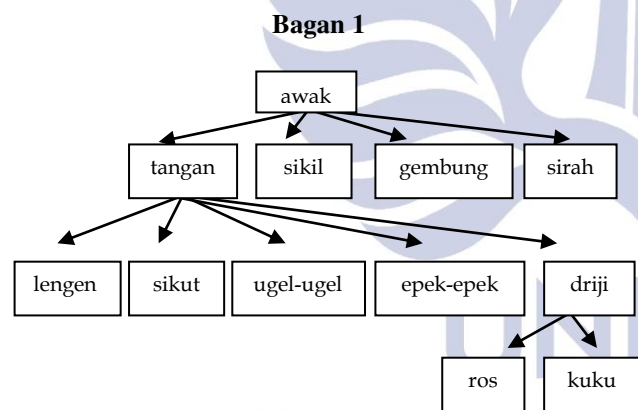
sintagmatik. Konsep-konsep kasebut diandharake luwih cetha ing ngisor iki.

1. Meronimi Bab Bangsa Urip

Djajasudarma (2013:88) ngandharake yen meronimi minangka sesambungane teges kang nduweni sesambungan inklusi, unsur leksikal sing nggambarake bageyan-sakabehane bab. Meronimi nuduhake sesambungan kang paralel klawan hiponimi, prabedane yaiku yen ing meronimi minangka bageyan, kayata sajrone tangan : driji utawa tangan : epek-epek, dene sajrone asu : kewan, sajrone sesambungane teges submakna, dudu bageyan (ciri hiponim-anane submakna) iki minangka ciri pambeda antarne hiponimi lan meronimi (bab saperangan kanggo sakabehane).

Miturut Chaer (2009:101) meronimi njlentrehake anane tembung (unsur leksikal) minangka bageyan saka tembung liya. Nalika nyebutake sawijine tembung, mula tanpa prelu ngandharake makna tembung kasebut wus makili tembung liya. Konsep meronimi nduweni kemiripan karo hiponimi lan hipernimi, mung wae ing meronimi tembung (unsur leksikal) sing ana minangka bageyan saka makna tembung liya, dudu jinis utawa maceme aran liyane.

Cruse (sajrone Rahyono, 2012:153-155) ngandharake sesambungan saperangan-sakabehane minangka jinis liya sesambungan inklusi (*peliputan*) kang diarani meronimi. Cruse uga menehi tuladha hierarki meronimi kaya ing ngisor iki.

Adhedhasar gambar ing ndhuwur bisa diweruhi yen ta meronimi awake manungsa bisa dipantha dadi papat yaiku gembung, tangan, sikil, lan sirah. Banjur panthane tangan isih dibage dadi patang bageyan yaiku lengen, sikut, ugel-ugel, epek-epek, lan driji. Banjur driji nduweni rong perangan yaiku ros lan kuku.

Adhedhasar panemune para ahli ing ndhuwur bisa didudut menawa meronimi kalebu jinise sesambungane teges sing nggambarake bageyan-sekabehane bab lan nengenake teges inklusif. Dene inklusif sajrone sesambungan teges meronimi bisa dingerteni adhedhasar sesambungane tembung kang kasusun sajrone basa. Iki uga minangka wujud

sesambungan sing arupa nyulih samubarang kanggo aran utawa jeneng saka perangan kasebut.

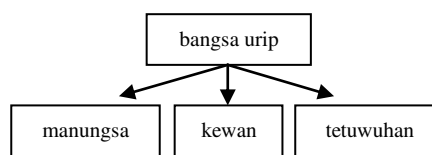
Panggolonge Meronimi

Adhedhasar andharan ngenani tegese meronimi, sabanjure bakal diandharake ngenani panggolonge meronimi. Sajrone panliten iki panggolonge meronimi yaiku adhedhasar bangsa urip, yaiku manungsa, kewan, lan tetuwuhan. telung bab kasebut bisa digolongake minangka araning barang. Iki slaras karo pamawase Padmosoekotjo (1987:108) nalika ngandharake tembung aran. Tembung aran yaiku tembung kang mratelakake arane barang-barang kang mawa wujud (konkret) lan barang-barang kang tanpa wujud (abstrak). Golongane barang-barang kang mawa wujud ing antarane yaiku araning manungsa, araning kewan, araning tetuwuhan, araning prabote omah, araning bala-pecah, araning gegaman, araning barang atos, lan araning barang encer. Dene golongane barang tanpa wujud ing antarane yaiku katresnan, kaluwihan, kautaman, lan sapanungale. Dadi bisa dingerteni menawa golongane barang kang mawa wujud kuwi bisa diklompokake maneh yaiku ana klompok barang mati/ora nduwe nyawa kalebu golongane araning prabot omah, bala-pecah, gegaman, barang atos lan barang encer lan klompok barang urip/nduwe nyawa kalebu manungsa, kewan, lan tetuwuhan.

Panemune Padmosoekotjo kasebut durung ngandharake ngenani panggolonge meronimi. Ananging menawa dideleng saka andharane para ahli kang ngandharake meronimi, kaya Djajasudarma (2013:121) kang ngandharake meronimi kanthi menehi tuladha ngenani perangan awake manungsa. Banjur Rahyono (2012:153) uga ngandharake meronimi kanthi menehi tuladha perangan-perangane tetuwuhan. Saliyane iku, Cruse (sajrone Rahyono, 2012:154-155) uga ngandharake meronimi kanthi menehi tuladha-tuladha ngenani perangan-perangan ragane manungsa. Andharan saka para ahli kasebut bisa dadi panyengkuyung yen ta manungsa lan tetuwuhan kalebu araning barang mawa wujud kang bisa digoleki meronimine.

Adhedhasar panemu lan tuladha-tuladha kang wus diandharake para ahli, mula bisa dadi lelandhesan panggolonge meronimi sajrone panliten iki ing bab barang kang nduweni nyawa utawa bisa diarani bangsa urip. Barang-barang kang nduwe nyawa ing antarane yaiku manungsa, kewan, lan tetuwuhan.

Bagan 2
Panggolonge Meronimi Bangsa Urip

Adhedhasar bagan ing ndhuwur bisa dingerteni yen manungsa, kewan, lan tetuwuhan hiponim marang panggolonge meronimi bangsa urip. Panggolonge meronimi bab bangsa urip kasebut minangka

panggolongan kang gedhe. Isih ana golongan, bageyan lan perangan kang luwih cilik saka telung golongan kasebut.

2. Sesambungan Paradhigmatik lan Sintagmatik

Sesesambungan anatarane *absensia lan presentia*. Paradhigmatik minangka sesambungan antarane unsur kang ana sajrone sawijine tuturan klawan unsur kang ora ana sajrone tuturan kasebut, mula diarani sesambungan *in absensia*. Sesambungan sintagmatik yaiku sesambungan antarane unsure sajrone sawijine tuturan, mula sesambungan iki diarani sesambungan in presensia. Sesambungan iki asipat horizontal utawa linear (Djajasudarma, 2013:110). Kanggo luwih cethane ngenani apa wae jinise lan sipate sesambungan paradhigmatik lan apa wae jinise lan sipate sesambungan sintagmatik bakal diandharake ing ngisor iki.

1. Sesambungan Paradhigmatik

Sesambungan paradhigmatik yaiku sesambungan antarane perangan kang ana sajrone sawijine pocapan karo perangan kang ora ana sajrone pocapan kasebut, mulane diarani sesambungan *in absensia* (Djajasudarma, 2013:110). Djajasudarma uga ngandharake yen sesambungan paradhigmatik minangka sesambungan makna *ekspresi* saka struktur tartamtu.

Oka lan Soeparno uga nduweni panemu ngenani

Miturut Rahyono (2012:87) sesambungan paradhigmatik yaiku sesambungan antarane leksikal kang bisa nyulahi/ngganteni siji lan sijine minangka konstituen struktur ing posisi kang padha sajrone struktur. Banjur miturut Kridalaksana (2008:86) ngandharake yen sesambungan paradhigmatik yaiku sesambungan antarane sawijine unsur sajrone tingkat tartamtu klawan unsur liya kang bisa dilira-liru.

Adhedhasar andharan ngenani sesambungan paradhigmatik miturut para ahli ing ndhuwur, bisa dingerteni yen sesambungan paradhigmatik minangka sesambungan antarane perangan basa marang perangan ing sanjabane basa kang bisa dilira-liru utawa bisa nyulahi siji lan sijine.

a. Jinise Sesambungan Paradhigmatik

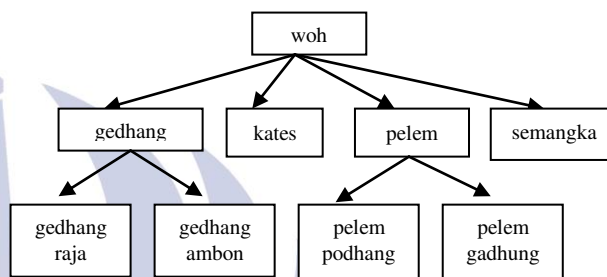
Djajasudarma (2013:112) ngandharake yen sesambungan paradhigmatik diperang ana rong perangan kang amba yaiku idhentitas lan inklusi lan eksklusivitas lan oposisi. Dene perangan idhentitas lan inklusi kasebut diperang dadi telu, yaiku hiponim, meronim, lan sinonim. Adhedhasar panemu Djajasudarma kasebut, jinise sesambungan paradhigmatik ing kene yaiku hiponim. Miturut Oka lan Suparno (1994:247), ana rong komponen sajrone hiponim, yaiku kelas ndhuwur lan kelas ngisor. Kelas nduwur diarani hipernim, dene kelas ngisor diarani kohiponim. Kanggo luwih cethane diandharake kaya ing ngisor iki.

1) Hiponim

Miturut Kridalaksana (sajrone Suwandi, 2008:114) hiponimi yaiku sesambungan sajrone semantik antarane teges spesifik lan teges generik utawa antarane anggota taksonomi lan jeneng taksonomi. Yen dideleng saka etimologise, hiponimi asale saka tembung basa Yunani

kuno yaiku onoma kang tegese ‘jeneng’, lan hypo kang tegese ‘ing ngisor’. Adhedhasar tembung kasebut hiponimi bisa ditegesi jeneng kang kalebu ing sangisore jeneng liya. Dene miturut Djajasudarma (2013:119) ngandharake hiponimi yaiku sesambungane teges kang ngemot teges hierarki. Semono uga Rahyono (2012:145) uga ngandharake yen hiponimi minangka sesambungan antarane tembung kang nuduhake hierarki ndhuwur lan ngisoran. Tuladhane hiponimi tembung woh kaya ing ngisor iki.

**Bagan 3
Hiponimi Woh**

Adhedhasar tuladha ing nduwur bisa diweruhi yen tembung *woh* mapan tingkatan dhuwur ing jroning sistem hirarkine, kang bisa disebut *superordinat*. Yen tembung-tembung *gedhang, kates, semangka* lan *pelem* manggon ing tingkat ngisor, bisa diarani *hiponim* utawa *subordinat* saka *woh*.

Tembung *woh* nduweni hiponim kabeh wae arane woh. Nanging, beda kaya antonim, homonim, lan sinonim. Ing kene hiponimi nduweni sesambungan kang nunggal. Kayata tembung *gedhang* minangka hiponim saka *woh*, nanging tembung *woh*, ora bisa manggon ing sangisore tembung *gedhang*. Tembung-tembung kayata *gedhang, kates, semangka* lan *pelem* iku kalebu jinis-jinising *woh*. Mula, tembung-tembung iku bisa diganti dening tembung kang luwih umum, yaiku tembung *woh*. Teori kang kaya mangkono dikandhakake dening Lyons lan Palmer (Pateda, 2001:209).

Sabanjure Tembung ‘woh’ minangka superordinat utawa hipernim saka tembung-tembung sangisore. Tembung ‘gedhang’, ‘kates’, ‘semangka’ lan ‘pelem’ minangka hiponim marang ‘woh’. Tembung ‘gedhang raja, lan ‘gedhang ambon’ minangka hiponim marang ‘gedhang’. Sesambungane antarane ‘gedhang’, ‘kates’, ‘semangka’ lan ‘pelem’ diarani kohiponim marang superordinat ‘woh’. Sesambungan antarane ‘gedhang raja’ lan ‘gedhang ambon’ diarani kohiponim marang superordinat ‘gedhang’. Semono uga tembung ‘pelem podhang’ lan ‘pelem gadhung’ diarani kohiponim marang superordinat ‘pelem’.

2) Hipernim

Miturut Parera (2004:80) hipernim utawa superordinat yaiku sesambungane teges antarane tembung kang nduweni teges kang luwih amba sajrone sawijine klompok teges tartamtu. Tuladhane kaya tembung mawar, mlathi, lan anggrek nduweni cakupan teges kang ana sandhuwure utawa superordinat/hipernim ‘kembang’. Tembung mawar, mlathi lan anggrek

minangka subordinat utawa hiponimi. Chaer (2009:100) ngandharake yen hiponim lan hipernim iku nuduhake anane kelas ndhuwur lan kelas ngisor, yaiku anane teges sajrone tembung kang manggon ing sangisore teges sajrone tembung liya. Jalaran anane tembung kang dadi hipernim tumrap saperangan tembung liya kang dadi hiponime. Hipernim nuduhake kelas ndhuwur, nanging kelas kang ndhuwur iku kalebu perangan kelas kang paling dhuwur. Kelas kang paling dhuwur iku banjur diarani kohipernim.

b. Sipate Sesambungan Paradhigmatik

Sesambungan paradhigmatik minangka sesambungan antarane perangan basa marang perangan ing sanjabane basa lan nduweni sipat kang ora netep, ateges bisa nyulahi perangan basa liya kang nduweni teges sawilayah. Sesambungan paradhigmatik bisa kanggo ngerteni leksikon kang asli lan leksikon ora asli (silihan). Mula saka iku, jinise sipat sesambungan paradhigmatik ana loro, yaiku netep lan ora netep. Luwih cethane ngenani jinise sipat sesambungan paradhigmatik bisa kadeleng saka andharan ing ngisor iki.

1) Netep

Oka lan Suparno (1994:81) ngandharake yen dhistribusi iku bisa asipat komplementer lan asipat paralel. Dhistribusi kang ora substitutif utawa dhistribusi komplementer yaiku yen perangan-perangan basa kang sesambungan iku ora bisa nyulahi tembung liyane, nanging bisa njangkepi siji lan sijine. Mula saka iku, asil saka dhistribusi ora substitutif iku nuduhake sipate sesambungan paradhigmatik kang netep.

2) ora Netep

Saliyane dhistribusi ora substitutif, uga ana dhistribusi kang substitutif utawa paralel, yaiku yen perangan-perangan basa kang sesambungan iku bisa nyulahi ing antarane siji lan sijine, saengga nuduhake sipate sesambungan paradhigmatik kang ora netep (Oka lan Suparno, 1994:81).

2. Sesambungan Sintagmatik

Sesambungan sintagmatik yaiku sesambungan antarane unsur basa kang ana sajrone pocapan (Oka lan Soeparno, 1994:75). Sajrone pocapan, unsur-unsur kang nduweni sesambungan kuwi dipocapake, mula sesambungan kuwi diarani in praesensia.

Kridalaksana (2008:86) uga ngandharake yen sesambungan sintagmatik yaiku sesambungan linear sajrone tataran tartamtu ing antarane unsur-unsur basa.

Wedhawati uga ngandharake sesambungan kang asipat sintagmatik yaiku sesambungan antarane satuwan basa sajrone tataran linear utawa sejajar. Ateges sesambungan satuwan basa kasebut ana ing sajrone tataran wicara, saora-orane bisa arupa frase lan ukara. Tuladhane frase 'asu njegog', 'jago kluruk', ing kene cetha yen ana sesambungan antarane tembung siji lan sijine. 'Asu' kuwi mesthi 'njegog' lan 'jago' kuwi mesthi 'kluruk', sesambungan iki ora bisa diowahi/wis netep, mula tuladha iki nuduhake sesambungan asipat sintagmatik. Dene sajrone ukara tuladhane, sesambungan antarane tembung Ari, ngombe, lan kopi. Sesambungan sintagmatik ing tataran sintaksis kaya tuladha ing ndhuwur,urut-urutane bisa wae diowahi nanging bisa

uga ora bisa diowahi tanpa ngowahi tegese ukara kasebut, utawa njalari ora nduweni teges babar pisan. Kaya ukara ing ndhuwur yen urutane diowahi njalari ukara kasebut ora trep (ora padhu) utawa ora nduweni teges.

Adhedhasar andharan ing ndhuwur bisa dingerteni yen sesambungan sintagmatik minangka sesambungan antarane satuwan basa kang asipat linear utawa sejajar.

a. Jinise Sesambungan Sintagmatik

Sesambungan sintagmatik minangka sesambungan antarane satuwan basa kang asipat linear utawa sejajar. kanggo luwih cethane ngenani jinise sesambungan sintagmatik, bisa dideleng andharan ing ngisor iki.

1) Dhistribusi

Dhistribusi minangka tetembungan utama sajrone analisis basa miturut model strukturalis Leonard Bloomfield, yaiku gegayutan klawan bab bisa orane'panyulihan' sawijine konstituen tartamtu sajrone ukara taratamtu klawan konstituen liyane (Chaer, 2007:21). Tuladhane, konstituen 'dheweke' sajrone ukara 'dheweke nggawa sepedhae' bisa diganti utawa disubstitusekake klawan konstituen 'Ali', 'bocah kuwi', utawa 'mahasiswa kuwi'. Konstituen nggawa bisa 'maca', 'ngedol' utawa 'nyuwek'. Nanging konstituen 'dheweke' ora bisa diganti klawan konstituen 'mlayu', 'nesu', utawa 'meja kuwi'. Semono uga konstituen 'nggawa' ora bisa diganti karo konstituen 'wong kuwi', 'nanging', utawa 'asring'.

Adhedhasar katrangan ing ndhuwur bisa diarani yen anane substitusi fonemis, substitusi morfemis, lan substitusi sintaksis. Substitusi fonemis gegayutan klawan panyulihan fonem karo fonem liya. Dhistribusi morfemis gegayutan klawan panyulihan morfem karo morfem liya. Dhistribusi sintaksis gegayutan klawan masalah panyulihan tembung karo tembung, frase karo frase, utawa klausa karo klausa liyane.

Saliyane kuwi, Parera (2004:92) ngandharake yen makna struktural diwujudake sajrone sipate sesambungan sintagmatik perangan-perangan tembung kang mujudake ukara. Mula *klasifikasi* dhistribusi bisa digunakake kanggo ngandharake lan njlentrehake sipate sesambungan sintagmatik.

2). Enkapsulasi

Taun 1920-1930 teori *semantik filed* diandharake dening Trier lan Weisgeber, banjur Prozig (1934) uga ngembangake gagasane ngenani semantic filed kang diandharake adhedhasar sesambunganane rasa kang ana ing antarane sesambunganane tembung kang nuduhake sipate sesambungan sintagmatik.

Lyons (1977:262) ngandharake akeh panemu kang digawe saka *modifikasi* sintagmatik tembung kang luwih umum utawa kanthi nggunakake tembung tunggal kang luwih mligi, tuladhane tembung tunggal 'bujang' kang ateges "wong lanang sing durung rabi" minangka sintagma saka [+manungsa] lan [-rabi]. Sabanjure ing liya perkara uga ana salah sawijine basa kang nggunakake sintagma basa minangka tembung tunggal kang kira-kira nduweni teges kang padha, upamane tembung kriya 'nyawang' lan 'njiwit' tembung kriya 'nyawang' mesthi sesambungan karo'mripat' jalaran

'nyawang' kuwi nganggo 'mripat' dene 'njiwit' sesambungan karo 'tangan' jalaran 'njiwit' kuwi nganggo 'tangan', saengga adhedhasar tuladha kasebut bisa dimangerteni komponen tembung saka komponen modifikasi sintagmatik minangka enkapsulasi. Mula enkapsulasi rasa 'mripat' sesambungan karo 'nyawang' lan enkapsulasi rasa 'tangan' sesambungan karo 'njiwit'.

Teori kanggo Panliten Iki

Teori kanggo njlentrehake tembung-tembung sajrone bab bangsa urip yaiku nggunakake teori fitur dhistingtif. Teori fitur distingtif utawa kang diarani fitur pambeda yaiku samubarang kang mbedakake antarane barang siji lan barang liyane, sajrone basa diarani fonem kang mbedakake klawan fonem liyane. Bab iki slaras karo panemune Simanjuntak (1990:11) kang ngandharake yen fitur distingtif minangka ciri kang mligi sawijine barang kang beda antarane siji lan sijine sajrone jinis kang isih padha. Teori fitur distingtif iki minangka lelandhesan kanggo ngonceki saben-saben dhata kang ana, kanthi nggunakake jlentrehan perangane teges utawa *analisis komponen makna* lan jlentrehan struktur batin. Kanggo luwih cethane diandharake ing ngisor iki.

1) Jlentrehan Perangane Teges

Sakabehe tembung ing basane manungsa iku bisa dijlentrehake kanthi sakabehe utawa saperangan lumantar jlentrehan perangane teges (*analisis komponen*) utawa komponen semantis. Gudai (1989:24) ngandharake yen jlentrehan komponen nduweni anggepan yen tembung iku ora mujudake tembung tunggal kang ora bisa dijlentrehake, nanging tembung kasebut minangka perangan-perangane teges. Mula kanthi nggunakake jlentrehan komponen makna bisa dingerteni yen perangan tembung kasebut mujudake tembung kang nduweni teges sawilayah.

Jlentrehan perangane teges dijlentrehake dening Nida kanthi tatacara kaya mangkene, sepisan milih teges kang ana saka perangan kang umum, tuladhane sajrone bab manungsa tembung ibu, bapak, prawan, jaka, lan sapiturute. Kapindho, ndhaptar sakabehe titikan kang mligi saka sawijine rujukan. Tuladhane tembung jaka, nduweni titikan lanang, durung rabi, lan diwasa. Tatacara kang katelu yaiku namtokake komponen/perangan kang bisa digunakake kanggo tembung liya. Tuladhane, titikan diwasa bisa digunakake kanggo ibu, lan bapak, nanging titikan lanang mung bisa digawe kanggo bapak. Kaping papat yaiku namtokake komponen diagnostic kang lumaku kanggo tembung jaka. Upamane komponen diagnostike yaiku (1) lanang, (2) diwasa, lan (3) durung rabi. Tatacara angka lima yaiku ngecek dhata kanggo namtokake titikan-titikan kan didhaptar trep apa ora. Banjur sing pungkasan yaiku nggawe tabel kanggo merang komponen makna kang diduweni tembung bapak, ibu, manungsa, jaka, prawan, kaya ing ngisor iki.

Tembung Perangane Teges	Tembung				
	manungsa	bapak	ibu	jaka	prawan
nduweni nyawa	±	+	+	+	+
rabi	±	+	+	-	-
lanang	±	+	-	+	-
diwasa	±	+	+	+	+

Dhasar kanggo njlentrehake komponene yaiku bisa dideleng titikan semantise. Sajrone tabel perangane tegese (*komponen makna*) nggunakake telung jinis tandha, yaiku tandha (+) tegese perangane teges bisa ditampa, tandha (-) tegese perangane teges ora bisa ditampa, lan tandha (±) kang tegese komponen tembung bisa ditampa utawa ora bisa ditampa.

2) Jlentrehan Struktur Batin

Chomsky sajrone Gudai (1989:28-29) ngandharake yen jlentrehan struktur batin utawa *deep structure* yaiku kanggo ngandharake sesambungane makna sajrone tembung kang ora bisa uwal saka andharan sesambungan makna tembung ing sajrone ukara. Pamawase Chomsky kasebut slaras karo panemune Gudai (1989:28-29) kang ngandharake ngenani sesambungan makna leksikal lan makna gramatikal. Mula ana sesambungane karo andharan ngenani teori sintaksis lan semantik.

Panemune Gudai ing ndhuwur slaras karo panemune Kridalaksana (sajrone Oka lan Suparno, 1994:86) kang ngandharake yen struktur batin yaiku struktur kang dianggep dadi lelandhesane ukara utawa klompok tembung, kang ngandhut sakabehe *informasi* kang dibutuhake kanggo *interpretasi* sintaksis lan semantis ukara, lan kang ora nyata kanthi cara langsung saka *deret linier* ukara utawa klompok tembung kasebut.

Saliyane iku, Kridalaksana (2008:227) uga ngandharake yen struktur batin (*deep structure*) yaiku *output* saka kaidah struktur frase lan leksikon lan *input* sajrone transformasi lan komponen semantik. Tuladhane 'meja kayu' lan 'meja kantor' nduweni struktur lair kang padha, nanging struktur batine beda. 'Meja kayu' mujudake 'sumber' utawa 'asal', dene 'meja kantor' mujudake 'pandarbe', 'gunane', lan sapanunggalane.

Parera (2009:113) uga nduweni panemu yen *deep structure* utawa struktur batin minangka sakabehe guna gramatis lan sesambungan antarane perangan leksikal, kang bisa njlentrehake isine ukara kanthi semantis. Sajrone *deep structure* ditemokake 3 dhasar logika, yaiku: (1) pamerange kelas (leksikon), (2) pamerange sesambungan (sesambungan gramatikal antarane perangan-perangan saka leksikon), lan (3) pamerang sajrone guna.

Adhedhasar andharan para ahli basa ing ndhuwur bisa dingerteni yen jlentrehan struktur batin digunakake kanggo nuduhake sipate sesambungan sintagmatik. Sajrone jlentrehan struktur batin ana sesambungan antarane teori sintaksis lan semantik.

TATACARANE PANLITEN

Titikane Panliten

Titikane panliten kang bakal diandharake ing kene diperang dadi loro, yaiku ngenani jinise panliten lan sipate panliten. Supaya luwih gamblang, bisa dideleng andharan ing ngisor iki.

1. Jinise Panliten

Metodhe panliten ing sajrone panliten iki minangka perangan kang wigati. Panliten ngenani sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung iki kalebu panliten linguistik deskriptif, jalaran sajrone panliten iki ngandharake basa kang apa anane kang ana ing tlatah Tulungagung. Slaras karo panemune Chaer (2003:14), kang ngandharake yen panliten linguistik deskriptif iku ngandharake basa kanthi apa anane ing wektu tartamtu.

2. Sipate Panliten

Panliten iki kalebu panliten kang sipate sinkronis, jlaran basa kang dienggo yaiku basa Jawa ing jaman saiki. *Fenomena* basa kang diteliti sajrone panliten iki yaiku basa kang dituturake dening panutur ing tlatah Tulungagung ngenani meronimi bab bangsa urip.

Ubarampene Panliten

Dhata lan sumber dhata sajrone panliten kanggo luwih cethane bakal diandharake kanthi cara merang dadi loro yaiku dhata panliten lan sumber dhata panliten kaya ing ngisor iki.

1. Dhatane Panliten

Dhata ing panliten iki yaiku tembung-tembung ngenani perangan-perangane ragane manungsa, kewan, lan tetuwuhan ing tlatah Tulungagung.

2. Sumber Dhatane Panliten

Sumber dhata panliten sajrone panliten iki yaiku sumber dhata lisan kang diolehi saka nyemak para panutur (*informan*) anggane medharake ngenani perangan-perangane ragane manungsa, kewan, lan tetuwuhan. Panutur kang bisa didadekake informan sajrone panliten iki yaiku wong tuwa kang ngerti ngenani bab perangan-perangane manungsa, kewan, lan tetuwuhan lan guru-guru SMP sing ana ing Kabupaten Tulungagung.

Instrumen Panliten

Sajrone panliten iki, panliti nggawe rong instrumen, yaiku instrumen utama lan instrumen panyengkuyung. Instrumen panliten kang utama yaiku panliti dhewe. Saliyane iku, panliti nduweni kawruh ngenani basa kang digunakake ing papan panggonane panliti anggane nglumpukake dhata, yaiku ing Kabupaten Tulungagung. Dene instrumen panyengkuyunge yaiku piranti-piranti kang digunakake nalika nganakake panliten.

Tatacarane Panliten

Urut-urutane panliten sajrone panliten iki nggunakake telung tata cara panliten yaiku (1) tata cara ngumpulake dhata, (2) tata cara njlentrehake dhata, lan (3) tata cara nyuguhake dhata. Saben-saben tata cara mau nduweni metodhe lan teknik kang beda. Metodhe lan teknik kasebut diandharake ing ngisor iki.

1. Tatacara Nglumpukake Dhata

Tatacarane nglumpukake dhata yaiku kanthi nglumpukake tembung-tembung kang kalebu bangsa urip, yaiku manungsa, kewan, lan tetuwuhan. Tembung-tembung kasebut digolong-golongake adhedhasar babe. Upamane bab manungsa digolongake adhedhasar jinis kelamine, banjur digoleki tembung-tembung perangan awake. Semono uga bab kewan lan tetuwuhan didhata dhisik arane apa wae, banjur digolong-golongake kalebu ing golongan apa, sawise kuwi digoleki tembung-tembung perangane. Anggone ngumpulake sumber dhata iki kanthi nggunakake metodhe semak lan kanthi teknik sadhap, amarga dhata sajrone panliten iki awujud dhata lisan. Metodhe semak ditindakake kanthi cara nyemak, yaiku nyemak panganggone basa (Sudaryanto, 1993:133). Panliti ing kene nyemak pawongan kang minangka informan kang menehi katrangan bab bangsa urip.

Saliyane nggunakake metodhe semak, panliten iki uga nggunakake metodhe cakap kanthi teknik pancing, amarga saka pacaturan kang dilaksanakake kasebut panliti bisa mancing mitra tutur saengga bisa nuwuhake dhata kang dibutuhake dening panliti.

Saliyane nggunakake metodhe lan teknik-teknik ing ndhuwur, dhata kang wis diklumpukake banjur *diverifikasi*. Tujuwane *verifikasi* dhata yaiku kanggo nemtokake *valid* orane dhata kang wis kasil diklumpukake. *Validasi* ditindakake dening panliti karo *informan*. Luwih jangkepe tatacarane diandharake kanthi urutan yaiku (1) panliti nyiyapake pitakonan kang ana sesambungane karo meronimi bab bangsa urip; (2) panliti nindakake pirembugan banjur nyemak wangsulane para *informan*; (3) panliti nyathet tembung-tembung utawa tetembungan ngenani meronimi bab bangsa urip minangka dhata panliten; (4) dhata kang kasil diklumpukake diperang adhedhasar golongane meronimi bab bangsa urip; lan (5) dhata kang wis kaperang banjur *diverifikasi*.

2. Tatacara Njlentrehake Dhata

Adhedhasar dhata kang wis diklumpukake kanthi nggunakake metodhe lan teknik nglumpukake dhata, banjur diidentifikasi lan diklasifikasi. Sabanjure dijlentrehake kanthi nggunakake metodhe lan teknik jlentrehan dhata. Carane yaiku nggoleki bageyan-bageyan kang padha nanging nduweni sipat kang beda utawa suwalike. Kanthi cara kaya mangkene, bisa luwih gamblang anggane ngandharake perangan-perangane awake manungsa, kewan lan tetuwuhan. Sawise nemokake perangane banjur dianalisis sesambungan

paradhigmatik lan sintagmatike. Saliyane nggunakake jlentrehan perangane teges (*komponen makna*) kanggo dhata paradhigmatik, panliti uga nggunakake jlentrehan struktur batin kanggo njlentrehake sesambungan sintagmatike.

3. Tatacara Nyuguhake Asil Panjlentrehe Dhata

Tata cara nyuguhake dhata sajrone panliten iki yaiku tata carane panliti kanggo nyuguhake asil analisis dhata kang awujud laporan katulis ngenani sakabehe kang diasilake sajrone panliten iki, mligine ngenani sesambugane teges meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung. Sakabehe dhata kang diklumpukake sajrone panliten iki yaiku dhata kang arupa tembung-tembung kang mujudake meronimi ing bab bangsa urip. sabanjure asil saka anggane ngandharake lan njlentrehake dhata kanthi cara informal, yaiku kanthi nggunakake tembung-tembung biyasa supaya bisa dingerteni lan dipahami dening pawongan kang maca. Banjur uga ana cara nyuguhake kang formal, yaiku kanthi cara nggunakake angka-angka lan lambang-lambang.

ANDHARAN LAN ASILE PANLITEN

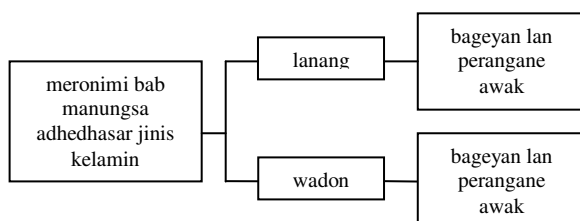
Jinise Sesambungan Paradhigmatik sajrone Meronimi Bab Bangsa Uri ping tlatah Tulungagung

Jinise sesambungan paradhigmatik ana 2, yaiku hipernim lan hiponim. Adhedhasar konsep ngenani hipernim lan hiponim, banjur bisa diweruhi sipate sesambungan paradhigmatik kang netep lan ora netep. Jinise sipat sesambungan sesambungan paradhigmatik sajrone meronimi bab bangsa urip (manungsa, kewan, lan tetuwuhan) bakal diandharake luwih gamblang ing ngisor iki.

1. Jinise Sipat Sesambungan Paradhigmatik sajrone Meronimi Bab Manungsa

Jinise sesambungan paradhigmatik sajrone meronimi bab manungsa dibage dadi loro, yaiku (1) sesambungan paradhigmatik kang asipat netep adhedhasar bageyan lan perangane awake manungsa, lan (2) sesambungan paradhigmatik kang asipat ora netep adhedhasar bageyan lan perangane awake manungsa. kanggo luwih cethane bisa dideleng bagan ing ngisor iki.

Bagan 3
Pamerange Meronimi Bab Manungsa

Adhedhasar bagan ing ndhuwur bisa diweruhi yen panggolonge meronimi bab manungsa adhedhasar jinis kelamine ana loro, yaiku lanang lan wadon. Tembung lanang lan wadon hipernim marang meronimi bab manungsa adhedhasar jinis kelamin. Dadi bisa didudut

yen tembung lanang lan wadon minangka hiponim saka meronimi bab manungsa adhedhasar jinis kelamin. Sabanjure awake manungsa kasebut kasebut (lanang lan wadon) bakal diprinci maneh pepanthan, bageyan, lan perangane.

a. Sesambungan Paradhigmatik kang Asipat Netep sajrone Meronimi Bab Manungsa Adhedhasar Perangane Awake Manungsa

Sesambungan paradhigmatik nduweni rong sipat yaiku netep lan ora netep. Asipat netep tegese ora bisa nyulih tembung liyane utawa ora substitutif, nanging bisa njangkepi siji lan sijine. Tembung kasebut mung ana ing sawijine perangane wong lanang utawa wong wadon wae. Tuladhane, gulu menjing kang ana ing perangane awake wong lanang, yaiku ing perangan gulu mung ana ing wong lanang wae lan ora bakal ana ing awake wong wadon.

Sabanjure bakal diandharake ngenani tembung-tembung kang sipate netep adhedhasar perangane awake manungsa. Luwih cethane bisa dideleng sajrone dhafatar ing ngisor iki.

Dhafatar 1
Perangane Awake Manungsa

NO.	JINIS KELAMIN	NO.	PERANGAN
1	Lanang	1	jenggot
		2	gulu menjing
2	Wadon	1	pawadonan/tempik
		2	babathuk
		3	kori

Dhafatar ing ndhuwur ngandharake tembung-tembung kang netep adhedhasar perangan-perangane awake manungsa. Perangan-perangan kasebut dumunung ana ing bageyan awake manungsa yaiku bageyan sirah lan gembung. Tembung-tembung perangane wong lanang kang asipat netep cacah ana enem, nanging sajrone tuladha ing ndhuwur mung diwenehi loro. Sabanjure perangan-perangan kang netep ing awake wong wadon yaiku ana ing perangan pawadonan wae. Dene pawadonan kuwi isih nduweni perangan-perangan kang luwih cilik kang cacah ana sanga, nanging sajron tabel mung diwenehi tuladha telu yaiku pawadonan/tempik, babathuk, lan kori. Tembung-tembung kang wis disebutake ing saben-saben perangan kuwi mau bisa diweruhi drajat pepadhane. Carane ngitung drajat pepadhane tembung-tembung bakal diandharake luwih cetha ing ngisor iki.

Tabel 1
Tuladha: Drajad Pepadhane Tembung-Tembung Paragane Awake Manungsa kang Asipat Netep

NO.	TEMBUNG-TEMBUNG	a	b	DP
1	gulu menjing	+	-	50%
2	jenggot	+	-	50%
3	pawadonan/tempik	+	-	50%
4	babathuk	+	-	50%
5	kori	-	+	50%

Katrangan:

- A = lanang
- B = wadon

Adhedhasar tabel ing ndhuwur bisa dingerteni drajat pepadhane tembung-tembung kang asipat netep ing perangan-perangane awake manungsa kuwi kabeh padha, yaiku 50%. Drajat pepadhan kasebut bisa diweruhi kanthi cara ngetung prosentase tandha (-). Banjur saka drajat pepadhane bisa diterangake yen ana 2 fitur dhistingtif. Fitur dhistingtif utawa fitur pambada ing kene minangka tandha kanggo mbedakake satuwane-satuwane basa. Kaya kang wis diandharake ing ndhuwur, kang dadi fitur dhistingtif yaiku jinis kelamine manungsa.

b. Sesambungan Paradhigmatik kang Asipat Ora Netep sajrone Meronimi Bab Manungsa Adhedhasar Bageyan lan Perangan Awake Manungsa

Saliyane kuwi, tembung-tembung bageyan lan perangan awake manungsa uga ana kang asipat ora netep. Yen meronimi bab manungsa tembung kang asipat ora netep cacah ana 15, yen kang asipat ora netep cacah ana 78 (nanging sajrone tuladha mung diwenehi patang tembung). Tembung-tembunge apa wae, bakal diandharake luwih gamblang sajrone tabel ing ngisor iki.

Tabel 2
Tuladha: Drajad Pepadhane Tembung-Tembung Bageyan lan Perangan Awake Manungsa kang Asipat Ora Netep

NO.	TEMBUNG-TEMBUNG	a	b	DP
1	sirah	+	+	0%
2	gembung	+	+	0%
3	tangan	+	+	0%
4	sikil	+	+	0%

Katrangan:

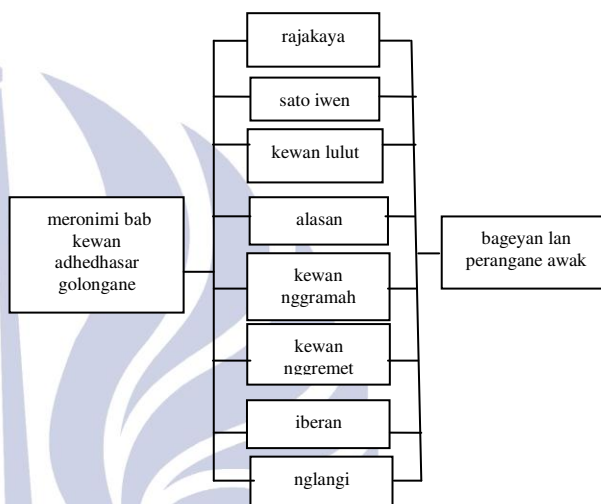
- a = lanang
- b = wadon

Adhedhasar tabel ing ndhuwur bisa dingerteni drajat pepadhane tembung-tembung bageyan, perangan, lan princene awake manungsa kang asipat ora netep yaiku 0%. Tembung-tembung kang drajat pepadhane 0% tegese tembung kasebut manggon utawa digunakake ing sakabehe jinis manungsa yaiku lanang lan wadon. Drajat pepadhan kasebut bisa diweruhi kanthi anane 2 fitur dhistingtif. Sipate tembung-tembung bageyan, perangan, lan princene awake manungsa kuwi ora netep, amarga tembung-tembunge bisa ngganteni tembung liyane. Sakabehane perangan nduweni drajat pepadhan kang padha, yaiku 0%. Tembung-tembung kasebut nduweni pepadhan adhedhasar jinis kelamin (lanang lan wadon) yaiku sakabehane perangan kang ana ing bageyan sirah, gembung, tangan, lan sikil. Bisa didudut yen tembung-tembung kang cacah ana 78 kasebut nduweni dhasar pepadhan kang bisa ngganteni antarane siji lan sijine, lan sipate ora netep.

2. Jinise Sipat Sesambungan Paradhigmatik sajrone Meronimi Bab Kewan

Jinise sesambungan paradhigmatik kang kapindho sajrone panliten iki yaiku meronimi bab kewan. Perangane panggonan isih nduweni perangan-perangan tembung kang minangka hipernime. Supaya luwih cetha ngenani panggolonge kewan bisa dideleng bagan ing ngisor iki.

Bagan 4
Panggolonge Meronimi Bab Kewan

Adhedhasar bagan ing ndhuwur bisa diweruhi yen meronimi bab kewan adhedhasar golongane diperang dadi wolung golongan, yaiku **rajakaya, sato iwen, kewan lulut, kewan alasan, kewan nggramah, kewan nggremet, iberan, lan nglangi**. Wolung golongan kasebut hipernim marang panggolonge kewan. Golongane kewan cacah wolu kuwi bakal digoleki bageyan lan perangan awake. Dadi ing golongan rajakaya bakal digoleki tembung-tembunge adhedhasar bageyan lan perangan awak. Semono uga golongane kewan liyane, kayata sato iwen, kewan lulut, nggramah, nggremet, iberan, nglangi, lan alasan bakal dirinci maneh adhedhasar bageyan lan perangan awak.

a. Sesambungan Paradhigmatik kang Asipat Netep sajrone Meronimi Bab Kewan Adhedhasar Bageyan lan Perangan Awake.

Sabanjure bakal diandharake ngenani tembung-tembung kang sipate netep adhedhasar perangan awake kewan. Luwih cethane bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Dhaftar 2

Tuladha: Tembung-Tembung Perangan Awake Kewan kang Asipat Netep

NO.	ARANE KEWAN	NO.	PERANGAN
1	pitik	1	cengger
		2	jalu
		3	lancur

2	lele	4	patil
3	landhak	5	wulu eri
4	jaran	6	gubat

Dhaftar 8 ing ndhuwur nuduhake tembung-tembung perangane awake kewan kang asipat netep. Tembung-tembung kang netep adhedhasar perangan-perangane awake kewan cacahé mung ana enem, yaiku cengger, jalu, lancur, patil, wulu eri, lan gubat. Bisa diweruhi yen perangan-perangan kang netep saka awake pitik cacahé ana telu, yaiku cengger, jalu, lan lancur. Banjur tembung patil mung diduweni dening lele. Saliyane iku wulu eri kang mung diduweni dening landhak. Banjur kang pungkasan yaiku tembung gubat kang diduweni jaran. Tembung-tembung kang wis disebutake ing saben-saben perangan kuwi mau bisa diweruhi drajat pepadhane. Carane ngitung drajat pepadhane tembung-tembung bakal diandharake luwih cetha ing ngisor iki.

Tabel 3
Tuladha: Drajat Pepadhane Perangane Awake Kewan kang Asipat Netep

NO.	PERANGAN-PERANGAN	a	b	c	d	DP
1	cengger	+	-	-	-	33,3%
2	jalu	+	-	-	-	33,3%
3	lancur	+	-	-	-	33,3%

Katrangan:

- a = pitik
- b = lele
- c = landhak
- d = jaran

Adhedhasar tabel ing ndhuwur bisa dingerteni drajat pepadhane tembung-tembung kang asipat netep ing perangane awake kewan kuwi kabeh padha, yaiku 33,3%.

a. Sesambungan Paradhigmatik kang Asipat Ora Netep sajrone Meronimi Bab Kewan Adhedhasar Bageyan lan Perangan Awake Kewan

Sesambungan paradhigmatik kang asipat ora netep yaiku perangan-perangan basa kang sesambungan bisa nyulih ing antarane siji lan sijine. Tembung-tembunge substitutif lan bisa nyulih tembung liya. Tembung-tembung ing bageyan lan perangan awake kewan bisa nyulih tembung-tembung ing bageyan lan perangan awake kewan liyane. Kanggo luwih gamblange, bakal diandharake tembung-tembung sajrone meronimi bab kewan kang asipat ora netep adhedhasar bageyan lan perangane awak. Bageyan lan perangan awake kewan kasebut bakal diandharake ing saben-saben golongane. Supaya luwih cetha bisa dideleng ing dhaftar ngisor iki.

Dhaftar 3
Tuladha: Tembung-Tembung Bageyan, Perangan, lan Princene Awake Rajakaya kang Asipat Ora Netep

NO.	BAGEYAN	NO.	PERANGAN	PRINCEN
1	endhas	1	mata	1. idep 2. manik
		2	congkor	1. ilat 2. gusi 3. untu
		3	kuping	
		4	sungu	
		5	gulu	
2	gembung	1	dhadha	
		2	geger	
		3	rambut ndhuwur geger	

Adhedhasar dhaftar-dhaftar ngenani tembung-tembung bageyan lan perangane awake kewan golongan rajakaya kang sipate ora netep, ing antarane kaya kang kacetha ing ndhuwur, lan tuladha ing mung saperangan wae. Tembung-tembung bageyan lan perangane awake golongan rajakaya bisa digoleki drajat pepadhane. kanggo luwih cethane bisa dideleng ing ngisor iki.

Tuladha: Tabel 4
Drajat Pepadhane Bageyan, Perangan, lan Princene Awake Rajakaya kang Asipat Ora Netep

NO.	TEMBUNG-TEMBUNG	a	b	c	d	DP
1	endhas	+	+	+	+	0%
2	sungu	+	+	+	+	25%
3	rambut ndhuwur geger	+	+	+	+	75%

Katrangan:

- a = sapi
- b = kebo
- c = wedhus
- d = jaran

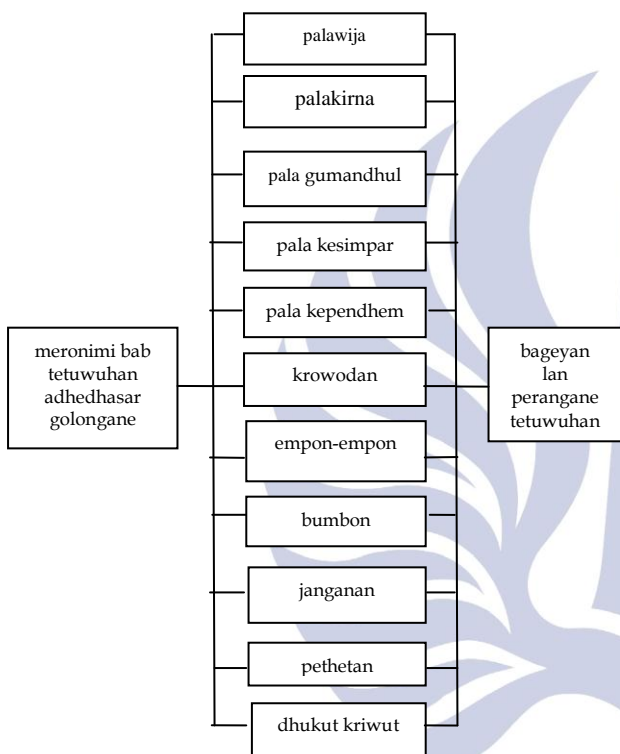
Adhedhasar tabel ing ndhuwur bisa dingerteni drajat pepadhane tembung-tembung bageyan, perangan, lan princene awake kewan golongan rajakaya kang asipat ora netep dibedakake dadi telu yaiku 0% lan 25%, lan 75%.

3. Jinise Sipat Sesambungan Paradhigmatik sajrone Meronimi Bab Tetuwuhan

Jinise sesambungan paradhigmatik kang pungkasan yaiku meronimi bab tetuwuhan. Panggolonge meronimi bab tetuwuhan. Tetuwuhan nduweni teges sawijine samubarang kang tuwuh, *makhluk* kang urip, nduweni *inti sel* kang ngemot *klorofil*. Bisa uga ditegesi, sakabehe kang urip, nduweni wit, godhong, oyot.

Tetuwuhan minangka golongan barang kang duweni nyawa kayadene manungsa, lan kewan nanging bedane yen tetuwuhan nduweni sipat ora bisa mobah utawa pindhah panggon dene manungsa lan kewan bisa mobah lan pindhah panggon. Panggolonge meronimi bab tetuwuhan iki ana 11 golongan, yaiku palawija, palakirna, pala gumandhul, pala kesimpar, pala kependhem, krowodan, empon-empon, bumbon, janganan, pethetan, lan dhukut kriwut. Kanggo luwih cethane bisa dideleng bagan ing ngisor iki.

Bagan 3
Panggolonge Meronimi Bab Tetuwuhan

Adhedhasar bagan ing ndhuwur bisa diweruhi yen panggolonge meronimi ana sewelas, yaiku **palawija, palakirna, pala gumandhul, pala kesimpar, pala kependhem, krowodan, empon-empon, bumbon, janganan, pethetan, lan dhukut kriwut**. Tembung-tembung cacah 11 kasebut minangka hiponim saka meronimi bab tetuwuhan. 11 golongane tetuwuhan mau bisa digoleki tembung-tembunge adhedhasar bageyan-bageyane tetuwuhan, kayata bageyan wit, oyot, godhong, kembang, woh, lan sapanungale.

a. Sesambungan Paradigmatik kang Asipat Netep sajrone Meronimi Bab Tetuwuhan Adhedhasar Bageyan lan Peranganane Tetuwuhan

Sesambungan paradigmatik kang asipat netep tegese, tembung kasebut mung ana ing sawijine tetuwuhan. Tuladhane, glugu minangka wite klapa. Dene wit kalebu ing peranganane tetuwuhan. Tembung glugu nduweni sipat kang netep, tegese glugu mung minangka wite klapa, ora mungkin wit pelem diarani glugu. Mula bisa didudut yen tembung glugu nduweni sipat kang netep lan ora bisa ngganteni tembung liyane. Sabanjure

bakal diandharake ngenani tembung-tembung kang sipate netep adhedhasar perangan-peranganane tetuwuhan kayata bageyan woh, kembang, godhong, lan pang. Nanging ing ngisor iki tuladha salah sijine bageyan tetuwuhan yaiku wit. Luwih cethane bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Tuladha: Dhaftar 5
Tembung-Tembung ing Bageyan Wit kang Asipat Netep

NO.	ARANE TETUWUHAN	TEMBUNG	
		ENOM/TELES	TUWA/GARING
1	kambil	glugu	-
2	gedhang	debog	-
3	kacang brol	rendeng	-

Cacahe tembung ing bageyan wit kang sipate netep iki ana 8 tembung yaiku glugu, debog, rendeng, tebon, bung, bonggol/dhadhuk, randhu, lan titen. Tembung-tembung kasebut manggon ing tetuwuhan kang beda-beda. Wite tetuwuhan lan arane tetuwuhan, bisa dadi dhasar kanggo namtokake drajate. Luwih cethane bisa dideleng ing tabel ngisor iki.

Tabel 5
Drajat Pepadhane Bageyan Wite Tetuwuhan kang Asipat Netep

NO.	TEMBUNG- TEMBUNG	a	b	c	d	e	f	g	DP
1	glugu	+	-	-	-	-	-	-	85,7%
2	debog	-	+	-	-	-	-	-	85,7%
3	rendeng	-	-	+	-	-	-	-	85,7%

Katrangan:

- a = kambil
- b = gedhang
- c = kacang brol
- d = jagung
- e = pring
- f = kapuk
- g = kacang dhele

Adhedhasar tabel ing ndhuwur bisa dingerteni drajat pepadhane tembung-tembung kang asipat netep ing perangan wite tetuwuhan kuwi kabeh padha, yaiku 85,7%. Saben-saben tembung kuwi mau mung ana ing sawijine tetuwuhan wae, upamane glugu mung kanggo wit kambil wae, lan ora bisa kanggo utawa ngganteni wit gedhang utawa liyane. Mula saka kuwi tembung-tembung kasebut sipate netep utawa ora bisa dhibstitusi, amarga ora bisa ngganteni tembung liyane.

b. Sesambungan Paradigmatik kang Asipat Ora Netep sajrone Meronimi Bab Tetuwuhan Adhedhasar Bageyan lan Peranganane Tetuwuhan

Sesambungan paradigmatik kang asipat ora netep yaiku perangan-perangan basa kang sesambungan bisa nyulih ing antarane siji lan sijine. Tembung-tembunge substitutif lan bisa nyulih tembung liya. Tembung-tembung ing bageyan lan peranganane sawijine tetuwuhan bisa nyulih tembung-tembung ing bageyan lan peranganane tetuwuhan liyane. Kanggo luwih gamblange, bakal diandharake tembung-tembung sajrone

meronimi bab tetuwuhan kang asipat ora netep adhedhasar perangan-perangane tetuwuhan ing saben-saben golonganane. Supaya luwih cetha bisa dideleng ing dhaftar ngisor iki.

Tabel 6
Tuladha: Tembung-Tembung Bageyan lan Perangane Tetuwuhan kang Asipat Ora Netep

NO.	TEMBUNG-TEMBUNG	GOLONGAN										
		a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
1	wit	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	pang	+	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+
3	gagang	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
4	godhong	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5	kembang	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6	woh	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7	oyot	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8	sulur	-	+	+	+	-	+	-	-	+	-	+
9	eri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+

Katrangan:

a = palawija g = empon-empon
 b = palakirna h = janganan
 c = pala gumandhul i = bumbon
 d = pala kesimpar j = pethetan
 e = pala kependhem k = dhukut kriwut
 f = krowodan

Tabel ing ndhuwur ngandharake ngenani tembung-tembung bageyan lan perangane tetuwuhan kang sipate ora netep ing saben-saben golonganane tetuwuhan. tandha (+) nuduhake yen bageyan kasebut diduweni sawijine golongan tetuwuhan, dene tandha (-) nuduhake yen bageyan kasebut ora diduweni sawijine golongan.

Jinise Sesambungan Sintagmatik sajrone Meronimi Bab Bangsa Urip ing Tlatah Tulungagung

Sipat-sipat sesambungan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ana loro, yaiku dhistributif lan enkapsulatif. Dhata-dhata sajrone sesambungan paradhigmatik kang arupa tembung-tembung, sajrone sesambungan sintagmatik bakal dijlimeti maneh saengga bisa ditemokake bedane tembung. Jinise sipat sesambungan sintagmatik sajrone meronimi diperang dadi telung bab, yaiku bab manungsa, kewan, lan tetuwuhan. Kanggo luwih cethane bakal diandharake ing ngisor iki.

1. Jinise Sipat Sesambungan Sintagmatik sajrone Meronimi Bab Manungsa

Adhedhasar jinise sesambungan sintagmatik, jinise sipat sesambungan sintagmatik sajrone meronimi bab manungsa diperang dadi loro, yaiku (1) sesambungan sintagmatik kang asipat enkapsulatif sajrone meronimi

bab manungsa adhedhasar perangan-perangane awak, lan (2) sesambungan sintagmatik kang asipat dhistributif sajrone meronimi bab manungsa adhedhasar perangan-perangane awak. Kaloro perangan kasebut bisa dideleng tuladha kaya ing ngisor iki.

Tabel 7
Tuladha: Tembung- Tembung Perangane Awake Manungsa kang Asipat Enkapsulatif

NO.	TEMBUNG-TEMBUNG	BEDANE TEMBUNG		JINIS KELAMIN
		SIRAH	GEMBUNG	
1	jenggot	√	-	lanang
2	gulu menjing	-	√	
3	pawadonan/ tempik	-	√	wadon
4	babathuk	-	√	
5	kori	-	√	

Adhedhasar tabel ing ndhuwur, bisa diweruhi yen tembung jenggot, gulu menjingpawadonan/tempik, babathuk, kori minangka enkapsulator kang dibedakake adhedhasar bageyane awake manungsa, yaiku sirah lan gembung. Banjur lanang lan wadon kalebu jinis kelamin minangka enkapsulasi. Saengga yen dijlentrehake, tembung jenggot, gulu menjing, enkapsulasi marang lanang. Banjur enkapsulasine tembung pawadonan/tempik, babathuk, kori yaiku wadon.

Antarane enkapsulator lan enkapsulasine nduweni pola kasalarasan kang ora bisa diganti salah sijine. Luwih cethane bisa dideleng sajrone tabel ing ngisor iki.

Tabel 8
Tuladha: Enkapsulasine Tembung-Tembung Perangane Awake Manungsa

NO.	tembung-tembung	jinis kelamin	
		lanang	wadon
1	jenggot	√	-
2	gulu menjing	√	-
3	pawadonan/tempik	-	√
4	babathuk	-	√
5	kori	-	√

Adhedhasar tabel ing ndhuwur bisa dingerteni, yen tembung-tembung perangan-perangane awake manungsa kang asipat enkapsulatif ora bisa diganti jinis kelamine. Tandha centhang (√) nuduhake yen tembung kasebut bisa ditampa, dene tandha setrip (-) nuduhake yen tembung kasebut ora bisa ditampa.

Tabel ing ndhuwur mbuktekake yen enkapsulator lan enkapsulasine nduweni pola kasalarasan lan ora bisa disubstitusi. Menawa jinis kelamine diganti utawa perangane awak diganti salah siji, surasane bakal beda. Tuladhane, jenggot kuwi perangane wong lanang, ora mungkin diganti ing wong wadon, jalaran wong wadon kuwi ora nduweni jenggot.

Saliyane asipat enkapsulatif, sipate sesambungan sintagmatik uga ana kang asipat dhistributif. Tembung kang asipat dhistributif dhasare saka sipate sesambungan paradhigmatik kang ora netep. Dadi sipat kang dhistributif minangka walikan saka sipat kang enkapsulatif. Supaya luwih cetha delengen tuladha ing ngisor iki.

Tabel 9

Tuladha: Tembung- Tembung Perangane Awake Manungsa kang Asipat Dhistributif

NO.	TEMBUNG-TEMBUNG	BEDANE TEMBUNG				JINIS KELAMIN
		S I R A H	G E M B U N G	T A G A N	S I K I L	
1	rambut	√	-	-	-	lanang lan wadon
2	lengen	-	-	√	-	lanang lan wadon
3	pupu	-	-	-	√	lanang lan wadon

Tembung kang asipat dhistributif bisa diweruhi saka sipate sesambungan paradhigmatik kang ora netep. Tembung kang asipat ora netep bisa nggantenoni tembung liyane. Tegese, tembung bisa digunakake ing jinis kelamin liyane. semono uga tembung kang sipate dhistributif uga bisa digunakake ing luwih saka sajinis, kaya kang wis diandharake ing ndhuwur. Saliyane iku, tembung kang asipat dhistributif bisa disubstitusi karo jinis kelamin liya kaya tuladha perangan-perangane awak sajrone tabel. Kanggo luwih cethane ngenani dhistribusine tembung-tembung bageyan, perangan, lan princene awake manungsa, bakal diandharake ing tabel ngisor iki.

Tabel 9

Tuladha: Dhistribusine Tembung-Tembung Bageyan, Perangan, lan Princene Awake Manungsa

NO.	jinis kelamin		
	tembung-tembung	Lanang	Wadon
1	rambut	√	√
2	lengen	√	√
3	pupu	√	√

Tabel ing ndhuwur nuduhake yen tembung kang asipat dhistributif bisa disubstitusi ing jinis kelamin liya. Tuladhane tembung rambut kalebu ing salah siji perangan kang ana ing bageyan siraha manungsa, yaiku ing wong lanang. Tembung rambut ing kene ora mung diduweni dening wong lanang wae, nanging uga diduweni wong wadon. Dadi bisa didudut yen tembung kang asipat dhistributif bisa digunakake ing luwih saka sajinis kelamin. Mulane sajrone tabel ing ndhuwur sakabehe diwenehi tandha centhang (√) kanggo

nuduhake yen tembung-tembung kasebut bisa ditampa lan bisa disubstitusi ing jinis kelamin kasebut.

Asil Panliten lan Dhiskusi Asil Panliten

Adhedhasar andharan lan jlentrehan dhata sadurunge, bisa dingerteni yen panggolonge meronimi bab bangsa urip kuwi ana telu yaiku, manungsa, kewan, lan tetuwuhan. Tembung-tembung sajrone meronimi bab bangsa urip iki sabanjure dionceki sesambungan paradhigmatik lan sintagmatike. Jinise sesambungan Paradhigmatik kuwi ana loro, yaiku hiponim lan hipernim. Saka jinis kasebut bisa diweruhi sipate sesambungan paradhigmatik. Sipate sesambungan paradhigmatik ana loro, yaiku netep lan ora netep. Sabanjure, sesambungan sintagmatik jinise ana loro yaiku enkapsulasi lan dhistribusi. Adhedhasar jinis kasebut, bisa diweruhi yen sipate uga ana loro, yaiku enkapsulatif lan dhistributif. Asile panliten kang wis dijentrehake ing ndhuwur bisa dideleng bagan ing ngisor iki.

Bagan 8

Asil Panliten

Adhedhasar bagan asile panliten ing ndhuwur, prelu didhiskusekake supaya bisa diweruhi bedane karo panliten-panliten sadurunge kaya kang wis diandharake ing bab II. Panliten ngenani sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik wis tau diteliti, nanging panliten ngenani meronimi bab bangsa urip iki durung tau diteliti. Panliten iki mligi ngenani bangsa urip ing tlatah Tulungagung, banjur digoleki jinise sipat sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik. Luwih cethane kaandharake ing ngisor iki.

Meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung nduweni sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik.

Jinise sesambungan paradhigmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ana loro, yaiku netep lan ora netep. Jinise sesambungan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip uga ana loro, yaiku enkapsulasi lan dhistribusi. Tembung kang asipat enkapsulatif adhedhasar sipate tembung kang netep sajrone sesambungan paradhigmatik, dene tembung kang asipat dhistributif adhasare sipate tembung kang ora netep sajrone sesambungan paradhigmatik.

PANUTUP

Dudutan

Meronimi yaiku sesambungane teges kang mratelakake saperangan kanggo sakabehane. Sajrone panliten iki ana telung bab kang dadi topike meronimi, yaiku bab bangsa urip. Bab bangsa urip kuwi ing antarane yaiku manungsa, kewan, lan tetuwuhan. Telung bab kasebut digolong-golangake banjur digoleki bageyan lan perangan kang nuduhake sesambungan meronimi. Bageyan kang dimaksud sajrone manungsa lan kewan kayata sirah, gembung, tangan, sikil. Saka bageyan cacah papat mau isih diperang-perang maneh. Dene bageyan lan perangan kang dimaksud sajrone tetuwuhan kayata wit, pang, godhong, kembang, woh, oyot, sulur, lan eri. Jinise sesambungan paradhigmatik sajrone meronimi bab bangsa urip iki cacah ana loro, yaiku hiponim lan hipernim. Adhedhasar hiponim lan hipernim, banjur bisa dingerteni anane sipat kang netep lan ora netep. Saliyane kuwi, jinise sesambungan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip cacah uga ana loro, yaiku enkapsulasi lan dhistribusi. Saka jinis kasebut bisa diweruhi sipate kang cacah uga ana loro yaiku, enkapsulatif lan dhistributif.

Bab-bab sajrone meronimi ing kene ana telu, yaiku manungsa, kewan, lan tetuwuhan. Tembung-tembung sajrone meronimi bab bangsa urip kang asipat ora netep sajrone sesambungan paradhigmatik lan asipat enkapsulatif sajrone sesambungan sintagmatik, cacah ana 85 tembung. Rinciane yaiku, meronimi bab manungsa dibage dadi loro adhedhasar jinis kelamine, yaiku lanang lan wadon. Sabanjure bisa diweruhi tembung-tembung kang asipat netep sajrone sesambungan paradhigmatik adhedhasar panthan, bageyan, lan perangan awak. Sajrone bab manungsa ana 15 tembung kang asipat netep. Sabanjure ing bab kewan, tembung-tembung kang asipat ora netep sajrone sesambungan paradhigmatik lan asipat enkapsulatif sajrone sesambungan sintagmatik cacah ana 6 enem tembung. Dene ing bab tetuwuhan, ana 67 tembung kang asipat netep lan enkapsulatif.

Tembung-tembung sajrone meronimi bab bangsa urip kang asipat ora netep sajrone sesambungan paradhigmatik lan asipat dhistributif sajrone sesambungan sintagmatik cacah ana 319 tembung. Kanthi peprincen 78 tembung saka bab manungsa, banjur 157 tembung saka bab kewan, lan ing bab tetuwuhan ana 84 tembung kang sipate ora netep.

Pamrayoga

Asile panliten ngenani sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip ing tlatah Tulungagung iki isih akeh kurange. Panliten iki durung bisa nliti sakabehe papan kang ana ing tlatah Tulungagung. Saliyane kuwi, sajrone panliten iki ora nliti bab manungsa lan kewan ing perangan jerowane, mula diajab ing panliten sabanjure bisa ditliti kanthi luwih njlimet lan jangkep, supaya panliten ngenani sesambungan paradhigmatik lan sintagmatik, mligine ngenani meronimi bab bangsa urip bisa luwih ngrembaka. Panliti uga sadhar yen panliten iki isih adoh saka kasampurnan, mula panliti ngarepake ana panyaru kang sipate mangun supaya panliten sabanjure luwih apik.

KAPUSTAKAN

- Aminudin. 2008. *Semantik, Pengantar Studi Tentang Makna*. Bandung: Sinar Baru Algensindo
- Chaer, Abdul. 2007. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka Cipta
- _____. 2007. *Leksikologi & Leksikografi Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta
- Chamidah, Nurul. 2015. *Set lan Kolokasi ngenani Cacah Awak*. Skripsi ora diterbitake. Surabaya: JPBSD FBS Unesa.
- Cindo, Morena. 2010. *Ensiklopedia Iptek Makhluh Hidup*. Jakarta: Multazam Mulia Utama
- Djajasudarma, Fatimah 2009. *Semantik 1, Makna Leksikal dan Makna Gramatikal*. Bandung: Refika Aditama
- _____. 2013. *Semantik 2, Relasi Makna Paradigmatik, Sintagmatik, dan Derivasional*. Bandung: Refika Aditama
- Gudai, Darmansyah. 1989. *Semantik Beberapa Topik Utama*. Jakarta : Depdikbud
- Greenaway, Theresa. 2002. *Buku Saku Pohon*. Jakarta: Erlangga
- Irawan, Deni Candra. 2014. *Metonimi ing Basa Jawa Masyarakat Desa Sobontoro, Kecamatan Boyolangu, Kabupaten Tulungagung*. Skripsi ora diterbitake. Surabaya: JPBSD FBS Unesa
- Kridalaksana, Harimurti. 2008. *Kamus Linguistik, Edisi Keempat*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama
- Kushartanti, dkk. 2005. *Pesona Bahasa, Langkah Awal Memahami Linguistik*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama
- Lyons, John. 1977, *Semantics, Volume 1*. Cambridge London New York Rochelle Melbourne Sydney: Cambridge University Press.
- _____. 1995. *Pengantar Teori Linguistik*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.

- Mahsun. 2014. *Metode Penelitian Bahasa: Tahapan, Strategi, Metode, dan Tekniknya*. Jakarta: PT. Rajagrafindo Persada.
- Moleong, Lexy J. 2014. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya.
- Oka I.G.N. lan Supamo. 1994. *Linguistik Umum*. Direktorat Jendral Pendidikan Tinggi Dewan Pendidikan dan Kebudayaan
- Padmosoekotjo, S. 1956. *Sarine Basa Jawa*. Jakarta: Kolff N.V
- _____. 1987. *Paramasastra Jawa*. Surabaya: Citra Jaya Murti
- _____. 1987. *Memetri Basa Jawi Jilid I*. Surabaya: Citra Jaya Murti
- _____. 1995. *Memetri Basa Jawi Jilid II*. Surabaya: Citra Jaya Murti
- _____. 1982. *Memetri Basa Jawi Jilid III*. Surabaya: Citra Jaya Murti
- Parera, J.D. 2004. *Teori Semantik, Edisi Kedua*. Jakarta: Erlangga
- Pateda, Mansoer. 2001. *Semantik Leksikal (Edisi Kedua)*. Jakarta : PT. Rineka Cipta
- _____. 2010. *Semantik Leksikal*. Jakarta: Rineka Cipta
- Poerwadarminta, W.J.S. 1937. *Baoesastra Djawi*. Jakarta: J. B. Wolters' Uitgevers Matschappij NV.
- Rahyono, FX. 2012. *Studi Makna*. Jakarta: Penaku
- Rusydi, dkk. 1985. *Kosa Kata Bahasa Jawa*. Jakarta: Pusat Pembinaan & Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Sudaryanto, 1986. *Metode Linguistik, Bagian Kedua: Metode dan Teknik Pengumpulan Data*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press
- _____. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa: Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan secara Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacana
- Sudaryanto lan Pranowo (Ed.). 2001. *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta: Badan Pekerja Kongres Bahasa Jawa.
- TIM Penyusun. 2006. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Wedhawati, dkk. 2001. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Jakarta: Pusat Bahasa Departemen Pendidikan
- Widi, Restu Kartiko. 2010. *Asas Metodologi Penelitian*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Ali. 2015. Pengertian Metode Penelitian, Jenis dan Contohnya. Dalam www.pengertian.com>home>penelitian diakses tanggal 5 Desember 2015.
- Anisaputri, Suci. 2015. "Upaya Meningkatkan Kemampuan Kognitif Anak Melalui Media Anatomi Tubuh Manusia Pada Anak Kelompok B Roudlotul Athfal Muslimat NU Diponegoro 70 Margasana Kecamatan Jatilawang Kabupaten Banyumas Semester Genap Tahun Ajaran 2014-2015" dalam <http://www.eprints.uny.ac.id/13034/1/SKRIPSI> diakses tanggal 17 Mei 2016.
- Kusuma, Lidya. 2012. "Perbandingan Struktur Anatomi Daun Tumbuhan Halofit, Xerofit, dan Hidrofit sebagai Sumber Belajar Biologi SMA untuk Penyusunan Prototype Modul Pengayaan Materi Struktur Jaringan Tumbuhan" dalam <http://www.eprints.uny.ac.id/9265> diakses tanggal 17 Mei 2016.
- Putranto, Adhi. 2012. "Pengembangan Game Edukasi Klasifikasi Hewan Menggunakan Adobe Flash Professional CSS sebagai Media Pembelajaran Biologi Kelas VII di SMP N 15 Yogyakarta" dalam <http://www.eprints.uny.ac.id/22077/1/ADHI%2520> diakses tanggal 17 Mei 2016.
- Hedi, Sasrawan. 2013. "Klasifikasi Makhluk Hidup (Artikel Lengkap)" dalam hedisasrawan.blogspot.com/2013/09 diakses tanggal 18 Juli 2016
- http://www.jv.wikipedia.org/wiki/Tembung_aran diakses tanggal 8 Maret 2016
- <http://www.id.wikipedia.org/wiki/Tumbuhan> diakses tanggal 8 Maret 2016
- <http://www.idjoel.com>Home>Pengertian> Manusia menurut para ahli diakses tanggal 8 Maret
- <http://www.scribd.com/doc/54839719/Maklah> Anatomi Fisiologi Manusia-Scribd diakses tanggal 14 Maret 2016